

Martin Katriak: K otázce modelu marxistického sociologického výzkumu

Bratislava 1965. Slovenský výbor Čs. spoločnosti pre šírenie politických a vedeckých poznatkov a Slovenská sociologická spoločnosť pri Slovenskej akadémii vied.

Rotaprintová brožura poněkud širě zpracovává otázky z autorova článku, uveřejněného v Sociologickém časopise 3/1965. Vychází z logického modelu vědeckého výzkumu vůbec vytvořeného Filkorsem. Rozlišuje v něm čtyři pracovní fáze (teoreticko-metodická příprava, získávání vědeckých faktů, jejich zpracování se závěry a praktické ověření závěrů). Pro výzkum požaduje důslednost, přesnost, objektivitu a systematickosti. V sociologickém výzkumu vidí heuristickou složku sociologie. Nejzajímavější je v práci pokus o multilaterální klasifikaci výzkumů podle povahy předmětu, intenzity a cíle studia, rozsahu výzkumu a způsobu jeho provedení. Poslední kritérium poněkud neorganicky slučuje různorodé složky (subjekt výzkumu, reprezentativnost objektu a ráz bezprostředního podnětu k provedení výzkumu). Autor klade příliš ostré rozmezí mezi sociologií a historií, tvrdí-li, že sociologie je výhradně zaměřena na současnost. (Nejednou byla již provedena sociologická obsahová analýza dokumentů minulosti.) Sociologický výzkum koná funkci vědeckého informátora ve společnosti, pojaté jako složitý sebeřídící organismus. Velmi lze diskutovat o okruzích problémů, které autor závěrem předkládá k pozornosti sociologům pro zaměření výzkumů.

D. S.

Martin Katriak: Dotazníková metoda, její druhy a možnosti použití v marxistickom sociologickom výskume

Bratislava 1965. Čs. spoločnosť pre šírenie politických a vedeckých poznatkov — Slovenský výbor a Slovenská sociologická spoločnosť pri SAV

Rotaprintová publikace s přehledným a jasným výkladem problémů, které je třeba si ujasnit před přístupem k dotazníkovému výzkumu. Dotazníkovou metodu pojímá Katriak široce, kromě ankety probírá také (žel, příliš krátce) neprávem méně používané techniky záznamového archu, sociologického testu a volného popisu. Upoutají zejména přehledné klasifikace jednotlivých druhů ankety i otázek v dotaznících, a též soustavné věty kladů i nedostatků probíraných technik i jejich druhů. Lze pochybovat

o některých příliš jednoznačných hodnoceních, např. o tom, že při anketě „sú subjektivistické deformácie výpovedí azda menšie než pri interview“. Je-li interview dobře psychologicky veden, bývá tomu spíše naopak. Autor zdůrazňuje, že u dotazníku jde o výzkum jevů subjektivního rázu, stranou ponechává okolnost, že dotazovaný podává také informace o sobě i o objektivních podmínkách svého života. Vzhledem k dnešnímu nadměrnému rozšíření dotazníkových výzkumů u nás je významné, že autor neustále zdůrazňuje nutnost všestranné teoretické a metodické přípravy každého výzkumu a obzvláštní pozornost věnuje chybám, kterých se začínající výzkumníci dopouštějí nejčastěji: špatně stavěné stupnice, obecná, sugestivní nebo nedostatečně srozumitelná formulace otázek, zbytečné přetěžování dotazníku otázkami, které se ukáží jako nezpracovatelné, nedostatečné předběžné vyzkoušení dotazníku atd.

D. S.

Crawford, Fred R. — James O. Smith: Profile of the Man in the Middle: The Modern Research Sociologist

kap. v Proc. Southwest. Sociol. Assoc., 1963, 13, str. 23—28. Timberlawn Foundation, Inc., Dallas, a Texas State Dept. of Health, Austin. Je to výzva k sociologům, aby se věnovali čistému nebo aplikovanému výzkumu, jehož výsledky mají pomoci těm, kdo zaujímají rozhodující místa a uskutečňují změny. Je nutno urychleně extrahovat nejdůležitější body výzkumu, jejichž význam pro praktické rozhodování je podstatný. Příliš často zůstával sociologický výzkum na příliš „čisté“ úrovni, než aby měl jakékoli praktické důsledky, a prestiž sociologů provádějících výzkum proto trpěl. „My, ze všech skupin, jsme jasně selhali při studiu, definování a využívání role výzkumníka.“ Ty oblasti, v nichž sociálně vědecký výzkum byl plodný (vojenství, zdravotnictví, katastrofy atd.), měly úspěch, protože výsledky výzkumu byly převedeny do srozumitelných termínů, a podíleli se na nich vědci i veřejnost.

Čtyři body, charakterizující čistý výzkum, lze — v rozumné míře — najít také v užitém výzkumu. Jsou to:

1. Volba oblasti, kterou má sociální vědec zkoumat.
2. Není žádný jiný zájem kromě získání vědomostí.
3. Není žádná vnější kontrola.
4. Rozhodnutí, zda se získaných vědomostí použije, nebo zda se prostě „založí“ ad acta.

Szczepański, J.: Socjologiczne zagadnienia wyzszego wykształcenia

Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe, 1963, 367 s.

Kniha je seriózním pokusem o komplexní obraz současného stavu vysokoškolského vzdělání v Polsku. Autor proklamativně postupuje metodou strukturálně funkcionální, i když často používá též metody typologické. Snaží se najít v oblasti vzdělání korelace mezi funkcí předpokládanou a funkcí skutečnou a naznačit možnosti jejich vzájemných modifikací a sblížení.

Téma je rozděleno na několik komplexů otázek: proces výběru a přijímání na vysokou školu, proces vzdělání a výchovy, organizace vysokých škol a problematika absolventů. Autor zkoumá řadu společenských jevů, jež vedou k tomu, že nápadně vysoký počet studentů studium nedokončí (např. malá informovanost o studiu, „prakticistické“ tendence ve společnosti, rozdílné funkce střední a vysoké školy, výchovný vztah mezi učiteli a posluchači jako záruka zájmu o studium, úloha mimostudijního prostředí atd.). Dále se zabývá společenským a existenčním postavením vědeckých pracovníků (a jejich odbornou a politickou úrovní, růstem konfliktových situací apod.) i situací absolventů (analyzuje poměr školy k absolventům, rozpor mezi „ideálním studentem“ a „ideálním absolventem“, společenské a existenční důsledky rozmišřovacího řízení ap.).

Kniha, potřebná jako východisko solidních úvah o společenské problematice vzdělání za socialismu, je aktuální zvláště otázkami, které klade, i když vždy neřeší.

—al—

Vnerabočeje vremja trudjaščichsja

Red. G. A. Prudenskij. Nakl. Sibiřského odd. AV SSSR, Novosibirsk 1961.

Sborník 21 statí, zpracovávajících materiály z výzkumů mimopracovního, zejména volného času pracujících na Sibiři a Urale. Většina z nich probírá daný předmět z hlediska možností, daných zkrácením pracovní doby, a uvádí řadu zkušeností se zlepšeným využitím těchto možností. Prudenskij podává podrobnou klasifikaci struktury časového fondu pracovníka. Do volného času řadí jen tu část pracovní doby, kterou zaujímá vzdělávání, sebevýchova, veřejná práce a odpočinek. Strumilin srovnává výsledky svých výzkumů z r. 1924 se současnými. Nejprůzračnější je tendence k vyrovnávání rozdílů mezi muži a ženami. Jovčuk zdůrazňuje význam volného času pro rozvoj duchovní kultury sovětského člověka, dopouští se však idealizace objektivních podmínek a domnívá se, že využití volného času pro zvýšení kvalifikace a zvýšení duchovní úrovně závisí nejvíce na subjektivním faktoru. Ze statí, jež podávají výsledky výzkumů, upoutává pozornost zejména sdělení Borodulina a Jašina o svobodném čase kuzněckých metalurgů; dále statí Golosova a Černova, srovnávající údaje o hornících a ostatních průmyslových dělní-

cích Leninska (u horníků zjištěny zvláště vysoké ztráty mimopracovní doby, spjaté s výrobou); statí Fjodorova a Rozova jsou věnovány problematice využití volného času pro zvyšování kulturně technické úrovně pracujících. Sein sleduje zejména vliv velikosti rodiny na trvání domácí práce. Kolobov podává výsledky výzkumu časových výdajů textilních dělnic, Fomin totéž u vědeckých pracovníků. Ke sborníku je přiložena podrobná metodika výzkumu časových výdajů pracujících.

D. S.

Sarapata A., Doktor K.: Elementy socjologii przemyslu

Warszawa, 1963, 2. vyd., 332 s., Państwowe wydawnictwo naukowe.

Souhrnné dílo, opírající se o výsledky výzkumů polských sociologů i o práce mnoha západních autorů, je rozděleno do tří kapitol: 1. Předmět a dějiny sociologie průmyslu, 2. Společenská organizace průmyslového podniku, 3. Povolání a práce. Těžištěm knihy je analýza průmyslového podniku jako společenské organizace, přičemž za organizaci autoři považují „systém vědomě zkoordinované činnosti dvou nebo více osob“. V tomto rámci se snaží vyložit problematiku formálních a neformálních vztahů mezi pracovníky, opírajíce se o kritický rozbor různých „teorií skupin“. Významné místo věnují objasnění charakteru „moci“ a „rozhodování“, v nichž se zkonkrétněji všechny vztahy na pracovišti, a pokoušejí se zjistit, nakolik skutečnost odpovídá socialistickým postulatům. Tento záměr sledují i v řadě jiných otázek, např. při rozboru společenských aspektů poměru k práci. Ukazují, jak se zvýšená citlivost lidí na spravedlnost promítá v socialismu do přístupu k hodnocení práce, a zkoumají, nakolik tendence po „zpeněžení“ hodnocení ovlivňuje pracovní výkon, uspokojení z práce, vztah ke vzdělání ap. Řada výsledků má přitom konkrétní praktický dosah.

Některé postupy a názory autorů, zvláště v obecně teoretické rovině, jsou však diskutabilní. Rozbor by si zasloužilo např. vymezení předmětu sociologie průmyslu (zabývá se „vlivem průmyslové produkce na motivy, průběh a výsledky práce a také společenskými důsledky průmyslové produkce“), nebo podřízení sociologie průmyslu sociologii práce.

—al—

G. Friedmann, P. Naville et al.: Traité de Sociologie du travail,

Colin, Paris, I. sv. 1961, II. sv. 1962.

Tvořivě encyklopedické dílo o sociologii práce, napsané 27 autory. Od podrobných rozborů předmětu a metod daného oboru i jeho souvztažností s nejrůznějšími jinými vědními obory přechází k demografickým předpokladům zaměstnanosti a dále k profesionálnímu, etnickému, pohlavnímu a věkovému rozdělení pracovních sil. Právem je mnoho místa věnováno sociologickým otázkám povolání. Cenné jsou kapitoly o vztahu pracoviště a bydliště a o vztahu práce a volného času. Vše-

stranně je rozebírána struktura a organizace podniku, poněkud stranou však zůstaly důležité otázky mikrostruktury pracovních skupin. Předmětem dalších analýz je práce jako společenská hodnota a problémy uspokojenosti prací. Jsou tu shrnuty výsledky významných výzkumů (zejména vztahů mezi technickým rozvojem, profesionální strukturou zaměstnanců a organizací podniku). Významnější

kritické výhrady lze mít k oddílům o dělnickém hnutí, odborech a globální společnosti. V závěrečné kapitole o perspektivách práce podává Friedman podstatu své známé teorie, z níž mnohé je přínosné i pro marxismus. Je připravován slovenský překlad, který jistě dá podnět k tomu, aby Sociologický časopis přinesl prohloubenou analytickou recenzi celého díla. D. S.

Bibliografie sociologie

Zaplnit mezery ve fondech i znalostech literatury, vzniklé patnáctiletým přerušením rozvoje naší sociologie, a rozvíjet vědeckou práci na žádoucí úrovni, nelze bez promyšlené organizace a bibliograficko-informační služby. Z tohoto důvodu Komise pro sociologii a vědecký komunismus kolegia filosofie a sociologie ČSAV vytvořila subkomisi pro bibliografii, která ve spolupráci s Bibliografickým střediskem společenských věd při Státní knihovně ČSSR připravila návrh organizace bibliografické práce a její výhledový plán do roku 1970. V subkomisi vedené s. Milanem Petruskem jsou zastoupeny sociologické ústavy ČSAV a SAV, resortní vědecké ústavy a vysoké školy. Zástupce Bibliografického střediska převzal funkci jednatele subkomise.

Cílem celé organizace je vytvořit dostatečně bohatý bibliograficko-informační fond využitím práce všech bibliografických a dokumentačních pracovišť v oblasti sociologie. Koordinací a delimitací práce těchto pracovišť a organizováním spolupráce mezi nimi vznikne jejich jednotná síť. Základem této sítě budou bibliografická a dokumentační oddělení těch sociologických pracovišť, která budou pověřena koordinací výzkumné činnosti na určitém úseku sociologie. V čele sítě jako centrální bibliografické pracoviště bude Bibliografické středisko společenských věd — redakce sociologie. Oborová bibliografická a dokumentační pracoviště, která budou sledovat a zpracovávat literaturu své specializace a připravovat dokumentaci k aktuálním úkolům vědecké práce ústavu, budou poskytovat kopie svých bibliografických záznamů centrálnímu pracovišti, aby z nich a z vlastních zpracovaných záznamů vytvořilo centrální bibliografickou kartotéku knižní a článkové sociologické literatury, disertací a kandidátských prací, sociologických bibliografií a časopisů. Kartotéka bude přístupná všem pracovníkům a bude sloužit k bibliograficko-informační službě, zpracování rešerší apod. Výběrově budou bibliografické záznamy publikovány průběžně v bibliografickém časopise *Novinky literatury — Společenské vědy*, který vyčlení počátkem roku 1966 zvláštní řadu pro sociologii. Časopis bude sloužit vědeckým a odborným pracovníkům k plynulé informaci o závažné literatuře ve všech oblastech sociologie. Kritéria a návrhy výběru literatury své specializace pro časopis připraví oborová pracoviště.

Při stanovení úkolů bibliografické činnosti přihlížela subkomise především k aktuálním potřebám rozvoje sociologické práce a výuky sociologie, i k potřebám plánovaných úkolů.

Průběžně bude bibliograficky zpracována veškerá knižní i časopisecká literatura domácí a výběrově literatura zahraniční. Kritéria výběru budou stanovena odborníky. Domácí literatura bude každoročně publikována jako zvláštní číslo bibliografického časopisu. Pro aktuální potřebu široké informovanosti o sociologické literatuře a výuky bude připravena výběrová bibliografie světové sociologické literatury ve dvou verzích. První verze o menším rozsahu (asi 2000 záznamů bude publikována ještě letos v řadě I. — Filosofie, vědecký komunismus, sociologie — časopisu *Novinky literatury — Společenské vědy*. Obsáhlejší výběr vyjde pravděpodobně v r. 1967. K dějinám československé sociologie bude do r. 1970 zpracována retrospektivně domácí literatura za období 1918—1965. Dále budou v tomto období připraveny 2—3 tematické bibliografie k nejzávažnějším problémům výzkumných prací. Subkomise nezapomněla ani na nutnost zapojit domácí literaturu do kontextu světové sociologické literatury a na její propagaci. Bude jednáno s redakcemi *Sociological Abstracts* a *Bibliography of Sociology* (vydávanou UNESCO) o publikování referátových záznamů naší nejvýznamnější literatury v těchto bibliografických periodikách. Podle možnosti bude jednou za rok připravena výběrová bibliografie naší literatury v ruské a anglické verzi.

Pracoviště jednotné sítě sociologické bibliografie a dokumentace budou usilovat o navázání styku s podobnými pracovišti v zahraničí a o vzájemnou výměnu zpracovaných záznamů, bibliografií a rešerší pro rozšíření bibliograficko-informačního fondu. Perspektivně lze uvažovat i o mezinárodní dělbě práce při průběžném zpracování literatury nebo tematických bibliografií, zejména s pracovišti socialistických zemí.

B. Šimáčková

Z nové marxistické literatury k sociologické problematice průmyslu

Bibliografie — informace

MATEJKO, A.: Rózwój literatury z socjologii pracy. — Kultura i społeczeństwo 1962, č. 4, s. 128—137.

SLEJŠKA D.: Základní problémy sovětských sociologických výzkumů na téma „technika, práce, člověk“. — Filosofický časopis 1964, č. 5, s. 725—733.